

Орен Ялчын

БОРБОРДУК АЗИЯДАГЫ «ЖУМШАК КҮЧ» САЯСАТЫ

Орен Ялчын

ПОЛИТИКА «МЯГКАЯ СИЛА» В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Oren Yalchin

THE POLICY OF «SOFT POWER» IN CENTRAL ASIA

УДК: 443

Дүйнөлүк саясий аренада Борбордук Азия геосаясий кызыкчылыктарды жараткан аймак. СССРдин кулашы менен түзүлгөн Борбордук Азиядагы республикалар көз карандысыздыгын жарыялашып күчтүү державалардын саясатын өзүнө тарткан. Эл аралык мамилелерде геосаясаттын жаңы форматтары иштей баштаган. 90-жылдарда башталган геосаясаттагы күчтүү мамлекеттердин «Жумшак саясаты» аймактын дүйнөлүк саясатта интеграцияланышына алып келип, саясий бирикмелердин түзүлүшүнө өбөлгө түзгөн. Макалада АКШ, Россия, Кытай, Түркия мамлекеттерин «Жумшак күч» саясатынын Борбордук Азиядагы ресурстарына саясий анализ кылган. Айрыкча Россия менен Кытайдын «Жумшак күч» саясатына алдындагы кызматташтыкта окшоштук жана атаандаштык мүнөздү. Бул эки мамлекеттин Борбордук Азиядагы мамлекеттер менен болгон мамилелеринин тарыхы терең жана бай. Ал эми АКШ менен болгон эл аралык мамиле XX кылымдын 90-жылдарынан башталган.

Негизги сөз: Борбордук Азия, Кыргызстан, геосаясат, жумшак күч, мамлекет, эл аралык мамиле, интеграция.

Центральная Азия - регион геополитических интересов на мировой политической арене. Среднеазиатские республики, образовавшиеся после распада Советского Союза, провозгласили свою независимость и приняли политику могущественных держав. В международных отношениях начали работать новые форматы геополитики. «Мягкая политика» геополитических держав, начавшаяся в 1990-е годы, привела к интеграции региона в мировую политику и формированию политических союзов. В статье проводится политический анализ ресурсов США, России, Китая и Турции в Центральной Азии. В частности, политика «мягкой силы» России и Китая была схожей и конкурентоспособной в их сотрудничестве. История взаимоотношений двух стран и стран Центральной Азии глубокая и богатая. Международные отношения с США начались в 1990-х годах.

Ключевые слова: Центральная Азия, Кыргызстан, геополитика, мягкая сила, государство, международные отношения, интеграция.

Central Asia is a region of geopolitical interests in the world political arena. The Central Asian republics that emerged after the collapse of the Soviet Union proclaimed their independence and adopted the policies of powerful powers. New formats of geopolitics began to work in international relations. The "soft politics" of geopolitical powers that began in the 1990s led to the integration of the region into world politics and the formation of political alliances. The article provides a political analysis of the resources of the United States, Russia, China and Turkey in Central Asia. In particular, the soft power policies of Russia and China were similar and competitive in their cooperation. The history of relations between the two countries and the countries of Central Asia is deep

and rich. International relations with the United States began in the 1990s.

Key words: Central Asia, Kyrgyzstan, geopolitics, soft power, state, international relations, integration.

СССРдин кулашы менен дүйнөлүк саясатта бир катар өзгөрүүлөр башталып, геосаясаттагы биринчилик үчүн болгон саясий күчтөрдүн атаандаштыгындагы баланскка доо кетти. Айрыкча постсоветтик аймактагы саясий абал, ага карата болгон эл аралык мамиледе бир катар жаңы саясий кадамдар башталды. Мурunku СССРдин курамына кирген Борбордук Азия чөлкөмүндөгү мамлекеттин саясий структурасы жаңы саясий кырдаалга карата жаңыланып, трансформациялануу процессин башынан өткөрдү.

XX кылымдын 90-жылдарынан башталган Борбордук Азиядагы геосаясий абал дүйнөлүк державалардын АКШ, Батыш ж.б. өлкөлөрүнүн геосаясий кызыгуусун жаратты. Бул кызыгуудан коңшу Кытай менен СССРдин мураскери болгон Россия дагы чете калгысы келген жок.

Борбордук Азия чөлкөмүндө башка постсоветтеги аймактагыдай эле тез арада жана келечекте чече турган бир катар саясий проблемалар жаралган. Аларга мамлекеттеги, аймактагы саясий тукуктуулукту сактоо, мамлекеттеги бийликтин легитимдүүлүгүн бекемдөө, башка мамлекеттер менен эл аралык мамилелерди бекемдөө, мамлекеттердин чек ара маселесин тактоо, этникалык конфликтерге жол бербөө, исламдын радикалдык багыттарынын коопсуздугунан коргонуу, бирдиктүү экономикалык интеграцияны түзүүгө жетишүү сыяктуу маселелерди чечүү кирген.

БА мамлекеттери тез аранын ичинде Баш мыйзамдарын кабыл алышып, анда өлкөдөгү мамлекеттик саясий институттар жана алардын функциялары аныктап саясий бийликти легитимдештиришти. Мамлекеттердин негизги мыйзамы болгон Конституция 1992-жылы 18-майда Түркмөнстанда, 1992-жылдын 8-декабрында Өзбекстанда, 1993-жылдын 28-январында Казахстанда, 1993-жылдын 5-майында Кыргызстанда, 1994-жылдын 6-ноябрында Тажикстанда кабыл алынышы менен бийликтин саясий бийликтин институттары бекемделип, көз карандысыз БА мамлекеттериндеги саясий бийлик биротоло легитимдешкен.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

БА мамлекеттеринин көз карандысыздыгын дүйнөлүк коомчулук кабыл алып, мамлекеттик аралык

дипломатиялык байланыштарды түзүү процесстери башталды (табл 1.).

Таблица 1

	Казахстан Республикасы	Кыргыз Республикасы	Таджикстан Республикасы	Түркмөнстан Республикасы	Узбекстан Республикасы
АКШ	26.12.1991-ж.	1.02.1992-ж.	18.02.1992-ж.	10.04.1992-ж.	19.02.1992-ж.
Кытай	3.01.1992-ж.	5.01.1992-ж.	4.01.1992-ж.	6.01.1992-ж.	2.01.1992-ж.
Түркия	2.03.1992-ж.	23.12.1991-ж.	29.01.1992-ж.	29.02.1992-ж.	4.03.1992-ж.
Россия	22.10.1992-ж.	20.03.1992-ж.	8.04.1992-ж.	8.04.1992-ж.	20.03.1992-ж.

Дүйнөлүк жаңы гесаясий баластын бузулушу эл аралык мамилелерге “Жаңы эл аралык тартип”, «Жумшак күч» сыяктуу жаңы саясий доктриналардын иштешине алып келди.

«Жумшак күч» саясатынын эл аралык мамилелердеги эффективдүүлүгү тууралы алгач америкалык саясат таануучу Джозеф Най тарабынан 1990-жылы сунушталган. Бирок, «Жумшак күч» саясатынын идеясы байыркы кытай философу Лао-Цзыга таандык. Байыркы кытайлар «Жумшак катуунун жеңет» деп айтышкан. Алар менен талашууга болот, бирок дайым бардык жерде эмес [4, 6-6.].

Америка Кошмо Штаты 80-жылдардан баштап «Жумшак күч» саясатын дүйнөнүн бардык аймактарында өздөштүрө баштаган. 90-жылдардын башындагы постсоветтик Борбордук Азия аймагындагы саясий кырдаалда «Жаңы тартип саясаты» менен бирге «Жумшак күч» саясатын айкалыштырып жүргүзө баштаган.

«Жумшак күч» саясатынын негизги ресурсун маданият, баалуулук, легитимдүү саясат, позитивдүү ички модель, ийгиликтүү экономика жана профессионалдуу аскердик күч, улуттук коопсуздук кызматы, маалымаат агенттери, дипломатиялык кызмат ж.б. түзөрүн белгилеген Дж.Най [4, 16-6.]. Ошол эле учурда бул саясатты жүргүзүүнүн негизги инструменттери расмий жана расмий эмес деп бөлүнөт.

АКШ БАдагы «Жумшак күч» саясатын ири алдыда президент институту, АКШнын конгресси, АКШнын мамлекеттик департаменти, министрликтер, элчилик сыяктуу расмий саясий институттар аркылуу жүргүзүдө.

90-жылдардын аягы – XX к. башында Борбордук Азия өлкөлөрү постсоветтик аймактагы тышкы саясаттын агымында өнүккөн. Мамлекеттерде демократиянын агымы менен базар экономикасына өтүү процесси жүргөн. АКШнын тышкы саясатындагы кызыкчылык ири алдыда жаңы көз карандысыз мамлекеттердин мамлекеттик өз алдынчалыгынын бекемделиши болгон, постсоветтик өлкөлөрдүн кайра биригүү мүмкүнчүлүгү менен чочулатпай койгон эмес. Ошондуктан АКШ 1992-жылдын 30-октябрында

«Эркиндикти колдоо жөнүндөгү» мыйзам долбоорун кабыл алган жана Эл аралык валюта фондусу, Дүйнөлүк Банк аркылуу финасылык жардам көрсөтүү каралган.

2001-жылдын 11-сентябрындагы Нью-Йорктогу Дүйнөлүк сода борборуна жасалган террордук кол салуудан кийин АКШы «Терроризмге каршы согуш» жарыялаган. Анын алкагында Борбордук Азияда, Бишкекте «Ганси» жана Каршиде (Өзбекстан) «Ханабада» АКШнын аскердик базалары ачылган.

АКШнын БАдагы саясатынын негизги багыттарынын бири бул адам укуктарын коргоо программасы. Бул долбоордун алкагында аймактагы Мамлекеттик эмес, бейөкмөт уюмдары аркылуу жигердүү иш алып барат. «Country Reports on Human Rights Practices for 2013» деп аталган АКШнын мамлекеттик департаментинин отчету боюнча Кыргызстандан бөлөк БА мамлекеттерин авторитоардык деп мүнөздөмө берген [1, 79-6.]. Ал эми Кыргызстанда бийликтин парламенттик формасынын киргизилиши колдоо тапкан.

АКШы БА мамлекеттеридеги базар экономикасынын киргизилишин туура деп эсептейт жана 2013-жылга карата аймактагы соодо жүгүртүүсү 3 288,4 миллион АКШ долларды түзөт. Анын ичинен Казахстан менен – 2486,1; Кыргызстан менен – 109,6; Таджикистан менен – 53,3; Түркмөнстан менен – 291,9; Өзбекстан менен – 347,5 миллион доллар түзгөн [1, 83-84-бб.].

Постсоветтик Борбордук Азиядагы мамлекеттеринде интеграциялануу процесси жүрүп КМШ, Борбордук Азия экономикалык союзу, ОДКБ, ШКУ сыяктуу геосаясий уюмдарга биригшкен. Мында Россия менен Кытайдын «жумак күч» саясаты чоң роль ойногон.

Россиянын Борбордук Азиядагы «Жумак күч» саясатын жүргүзүүдөгү негизги шарттарга аймак менен качандыр бир кезде бир бүтүн мамлекетте саясий-экономикалык бирдиктүүлүктү түзүшү, аймактар ортосундагы миграциянын күч алышы, орус тилинин официалдуу, улуттар аралык тил макамына ээ болушу, орус улутундагы калктын жашашы ж.б. кирет.

ИЗВЕСТИЯ ВУЗОВ КЫРГЫЗСТАНА, № 2, 2021

Мисалы Казахстанда орус улутундагылар калктын 23,7%сын (2009) түзөт жана эки өлкөнүн 2004-2006-жж. илимий техникалык кызматташтыгына 22 млн. тенге (117,7 миң АКШ долл.) сарыпталган [2, 62-б.].

Эң негизги шарт СССР кулагандан кийин жаңы көз карандысыз мамлекеттердин кайрадан интеграциялануу процесси башталып Көз карандысыз мамлекеттердин шериктештиги (КМШ), Жааматтык коопсуздук келишим уюмдары (ЖККУ / ОДКБ) түзүлгөн.

«Жумшак күч» саясатынын айрым иш-чаралары расмий эмес уюмдар тарабынан дагы аткарылат. Борбордук Азия өлкөлөрүндө СССР кулагандан кийин АКШнын Сорос Фонду, Х.Хамфри, Фулбрайт программалары бир катар маданий-гуманитардык жардам көрсөткөн. Ошондой эле Россиянын «Орус дүйнөсү» (Русский мир), Орус кызматташтыгы (Россотрудничество) ж.б. уюмдары маданий-гуманитардык багыттагы көмөгүн көрсөтүп келет.

Кытайдын БА мамлекеттери менен жүргүзгөн саясатынын негизги стратегиялык багыттары: аймактагы кең байлыктарындын ири запасын иштетүүгө, аймактагы жамааттык коопсуздукту камсыздоого катышуу, аймактагы мамлекеттер менен көп векторлуу мамиле түзүү менен өзүнүн экономикалык таасирин чыңап, экономикалык кызматташтыкты ар тараптуу кеңейтүү. Кытайдын аймактагы кызматташуусу негизинен “Кытай кыялы”, “Гармониялык дүйнө”, “Жибек Жолунун экономикалык алкагы”, “Стратегиялык өнөктөштүк”, “Жаңы эл аралык тартип”, “Коопсуздуктун жаңы концепциясы”, “Бир алкак – бир жол” долбоорунун алкагында жүргүзүлүүдө.

«Жумшак күч» саясатынын негизинде Кытай Борбордук Азиядагы мамлекеттер менен үч форматтагы ишмердүүк жүргүзүүдө: БА мамлекеттер менен эки тараптуу дипломатиялык кызматташтык, Эл аралык Шанкай кызматташтык уюмунун алкагындагы кызматташтык жана Улуу Жибек жолунун алкагындагы интеграциялык экономикалык «Бир алкак – бир жол» долбоорлордун негизинде [3, 21-б.].

Кытайдын Борбордук Азиядагы «Жумшак күч» саясатынын алкагында «Бир алкак – бир жол» эл аралык форумда заманбап Улуу жибек жолу долбоору сунушталып, 100 млрд юань (14,5 млрд АКШ долларын бөлгөн. Программа алгач Кытай бийлиги тарабынан 2013-жылы өткөн Бишкек саммитинде жарыяланган. Эгемендүүлүктүн алгачкы 25 жыл аралыгында Кытай Кыргызстанга 1,2 млрд доллардан ашык инвестиция жасаган [5]. Казахстан менен Кытайдын соода жүгүртүүсү 28,6 млрд долларды (2013-ж.),

Россия менен болгон соода жүгүртүүсү 11,8 млрд. доллар түзгөн [2, 64-б., 61-б.].

Россия менен Кытайдын Борбордук Азиядагы «Жумшак күч» саясаты көп жагынан окшош. Жаңы саясаттагы өзгөчө көңүл билим берүү, илим, маданият тармагына бөлүнгөн.

БА мамлекеттерине билим берүү, илим тармагындагы гранттык жардамдын акагында илимий изилдөө иштери, окуу китептери менен бирге Эл аралык маандеги жогорку окуу жайлардын ачылган. Кыргызстандагы Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-орус славян университети 1993-жылы ачылган. 1997-жылы Борбордук Азиядагы Америка университети, 1997-жылы Кыргыз-Түрк «Манас» университети ачкан. ШКУнун университети чөлкөм таануу (регионоведение), IT-технология, нано технология, энергетика, экология багытына негизделген бирдиктүү билим берүү мейкиндиги катары түзүлгөн. ШКУ Университетинин курамына ага мүчө болгон өлкөлөрдүн 53 университети кирет.

Кытай Элдик Республикасы, Россия, Иран жана Афганистан, ошондой эле Индия жана Пакистан өңдүү азиялык державалар менен чектешкен постсоветтик Борбордук Азия аймагы дүйнөлүк державалардын геосаясатындагы чоң мааниге ээ. Ошондуктан, Дж. Най көздөгөн нерсени алуу үчүн баспай, идеяларына суктангандай абалга жеткирип өзүнө тартуу[4. С.20] аркылуу АКШ, Россия, Кытай, Түркия сыяктуу өздөрүнүн «Жумшак күч» саясатын жигердүү жүргүзүп келишүүдө. Күчтүү державалардын «Жумшак күч» саясаты аймактын интеграцияланышына дагы чоң салым кошту.

Адабияттар:

1. Бейшеналиев А.Б. Борбордук Азия мамлекеттеринин жана Кыргызстандын тышкы саясатындагы АКШнын орду. Тарых илим. докт. дисс. - Б., 2019. - 255 б.
2. Ван Г., Журавлева Е.В. Политика «Мягкой силы» России и КНР в отношении стран Центральной Азии на примере Казахстана. / Вестник РУДН, серия Международные отношения, 2015, № 1. - С.60-69.
3. Журавлева Е.В. Политика «Мягкой силы» КНР в отношении стран Центральной Азии. На примере Казахстана и Монголии: 2007-2015. Автор. дисс. к.и.н. - М., 2016. - 28 с.
4. Неймарк М.А. «Мягкая сила» в мировой политике. - М., Дипломатическая академия МИД России, 2019. - 272 с.
5. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_china_atambaev_economic_relationship/28483857.html
6. Аттокурова Н.С., Макеева М.Т. Интеграция: трудности развития на пространстве СНГ. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2012. №. 1. С. 103-105.